

EL REI MARTÍ, HISTORIADOR

És ben coneguda l'apetència cultural del darrer dels reis del Casal de Barcelona i és prou documentada la seva afecció pels llibres d'història. Tant els *Documents* publicats per Rubió i Lluch com l'inventari dels béns del rei contenen abundoses referències a textos historiogràfics.

Aquells ens parlen, des del *Libre dels feyts* que el seu pare, Pere el Cerimoniós, li fa lliurar el 1371,¹ i el *Compendi historial* de fra Jaume Domènec o Domenge que Pere III vol fer copiar per al seu fill el 1386,² seguint pel Titus Livi i el *Valeri Màxim* que el seu germà Joan li demana el 1387³ i les *Cròniques de Bretanya* que el mateix Joan li reclama el 1392,⁴ pel *Speculum historiale* de Vicenç de Beauvais que demana al cardenal Pere d'Alvèrnia a mitjan gener del 1398⁵ i pel qual s'interessa prop de Pere de Pont uns mesos més tard,⁶ per una *Vida de Jesucrist* que s'ha fet traslladar i que demana que li sigui tramesa el 1399,⁷ per una *De vitis patrum* demanada al Cardenal d'Alvèrnia el mateix any i en la qual d'u delectar-se no poc,⁸ pel *Valeri Màxim* que dóna i envia al seu fill, Martí el Jove, el 16 d'octubre del repetit any,⁹ pel calendari amb els òbits

1. A. RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'història de la cultura catalana mig-eva*, I (Barcelona 1908), doc. CCXLIV.

2. *Loc. cit.*, doc. CCCLXXIV. Entre aquests anys 1371 i 1386 hi ha dos testimoniatges de l'interès de l'infant Martí per temes més o menys relacionats amb la història. La seva cunyada Violant li demana *Guiron el Cortès* el 31 d'agost del 1383, i el 22 de setembre següent la mateixa Violant li envia la *Vida de Jesucrist*. Vegeu JEANNE VIELLIARD, *Nouveaux documents sur la culture catalane au Moyen Age*, *EUC*, XV (1930), 31 s.

3. *Loc. cit.*, 349, n. 1.

4. *Loc. cit.*, doc. CCCXIX.

5. *Loc. cit.*, doc. CCCXLI. Es tracta de Pere Gerard, bisbe del Puy-en-Velay.

6. *Loc. cit.*, doc. CCCCLII. Duu data del 23 d'agost de 1398.

7. *Loc. cit.*, doc. CCCCLV. Es tracta de l'obra d'Riximenis?

8. *Loc. cit.*, doc. CCCCLXVII.

9. *Loc. cit.*, doc. CCCCLXVIII.

dels reis d'Aragó que envia al prior de la Vall de Jesucrist per l'abril del 1400,¹⁰ pel *Flos sanctorum* que sollicita de Ramon Alemany de Cervelló el 1040 perquè li enviï a Valldaura que qualifica de «loch solitari e prou contemplatiu» i on diu que pren «gran plaer en legir les vides dels sants»,¹¹ per l'obra de Pau Orosi que reclama amb gran interès a l'abat de Poblet el 1405,¹² per la taula del *Speculum historiale* que demana pel 1406,¹³ per una altra *Vida de Jesucrist* que el preocupa dins el mateix any,¹⁴ fins a una nova demanda que fa de *De vitis patrum* el 1407.¹⁵

En l'inventari dels béns del rei, dreçat després de la seva mort, trobem els següents llibres d'història, alguns dels quals procedeixen de l'heretatge del seu germà i del seu pare, així com d'altres deixes testamentàries: les *Històries troianes* en llatí,¹⁶ *De l'edificament del monestir de la Grassa* també en llatí,¹⁷ *Cronice regum Aragonum et comitum Barchinone*,¹⁸ *De les batalles dels tartres* en català,¹⁹ *Fets de Jesucrist* en francès,²⁰ *De la discòrdia dels sicilians contra els francesos* en llatí,²¹ *Dels emperadors* en llatí,²² el *Cronicó d'Isidor* en llatí,²³ la *Vida del sant rey En Jacme* en llatí,²⁴ les *Cròniques de Sicília* en llatí,²⁵ *De la Terra sancta* en català,²⁶ *De Mafumet* en castellà,²⁷ les *Cròniques del rey de Castella* en castellà,²⁸ les *Rimes sobre la presó de Mallorca* en castellà,²⁹ les *Cròni-*

10. *Loc. cit.*, doc. CCCCLXXIII. Cal posar aquest calendari en relació amb el *Breviari* del rei que cal suposar executat, com direm més avall, vers 1398-1400.

11. *Loc. cit.*, doc. CCCXCIV.

12. *Loc. cit.*, doc. CCCXCVIII.

13. *Loc. cit.*, doc. D.

14. *Loc. cit.*, II (Barcelona 1921), Apèndix, doc. XI.

15. *Loc. cit.*, I, doc. DVI.

16. J. MASSÓ I TORRENTS, *Inventari dels béns mobles del rey Martí d'Aragó*, *RHi*, XII (1905), 414 ss. Aquestes *Històries troianes* duen el núm. 2 en l'inventari.

17. *Loc. cit.*, 20. És tracta probablement del *Pseudo Filomena*.

18. *Loc. cit.*, 25. És la mal anomenada crònica de Sant Joan de la Penya que el rei Martí tenia sens dubte com a obra bàsica per a la història dels seus regnes.

19. *Loc. cit.*, 33. És anomenat també *Flor de les històries*.

20. *Loc. cit.*, 40.

21. *Loc. cit.*, 46. Deu ésser una relació de les Vespres Sicilianes.

22. *Loc. cit.*, 51. Potser es tracta de l'obra de Martí de Toppau o d'algun text relacionat amb ella.

23. *Loc. cit.*, 52.

24. *Loc. cit.*, 56. És sens dubte el Marsili.

25. *Loc. cit.*, 60. Deu ésser el *Chronicon Siculum* o Anònim sicilià, potser incomplet.

26. *Loc. cit.*, 62.

27. *Loc. cit.*, 69. Seria una versió castellana de la *Historia Arabum* de Ximénez de Rada? O bé un text de la llegenda de Mahoma que trobem recollida entre nosaltres almenys des del començament del segle xv?

28. *Loc. cit.*, 72. A desgrat del títol podria tractar-se d'una versió aragonesa de la *Pseudo Pinatesa*.

29. *Loc. cit.*, 77.

ques troyanes en francès,³⁰ el *Romanç de Girat* en francès,³¹ unes *Cròniques* de mossèn Miquel en castellà,³² una *Suma de cròniques* en llatí,³³ un *Romanç rimat de Roger le Donoxs* en francès,³⁴ un *Libre dels emperadors* en francès,³⁵ una *Història de la Bíblia* també en francès,³⁶ una *Summa historiarum* en aragonès,³⁷ el *Valeri Màxim* en castellà,³⁸ unes *Històries de Castella* en castellà,³⁹ la *Segona part de les Cròniques d'Espanya* en castellà,⁴⁰ un Plutarc en castellà,⁴¹ la *Segona part de les Cròniques dels conqueridors d'Espanya* probablement en aragonès,⁴² la *Terça part de la Gran crònica d'Espanya* també probablement en aragonès,⁴³ unes *Cròniques* en aragonès,⁴⁴ un *Flos sanctorum* en llatí,⁴⁵ un *Godofré de Biló* en francès,⁴⁶ una *Crònica del comte de Foix* en francès,⁴⁷ una *Historia magistri Petri* en llatí,⁴⁸ unes *Cròniques del rey d'Egipte* probablement en portuguès,⁴⁹ unes *Històries troyanes* en francès,⁵⁰ unes *Cròniques de Castella* en castellà,⁵¹ el primer volum de les *Cròniques de Grècia* probablement en aragonès,⁵² una *Història de tot lo món* en francès,⁵³ un altre *Godofré de Biló* en romanç (probablement en català),⁵⁴ una *Suma de*

30. *Loc. cit.*, 82.

31. *Loc. cit.*, 88. És deu tractar d'alguna cançó de gesta francesa amb Girard de Vienne, de Fraite o de Rosselló per protagonista.

32. *Loc. cit.*, 89.

33. *Loc. cit.*, 97.

34. *Loc. cit.*, 142. És tracta sens dubte d'una cançó de gesta francesa sobre Otger el Danès (*Ogier le Danois*).

35. *Loc. cit.*, 144. Veg. la nostra nota 22.

36. *Loc. cit.*, 159.

37. *Loc. cit.*, 168. Seria alguna de les obres degudes a la inspiració de Joan Ferrandis d'Herèdia?

38. *Loc. cit.*, 169. Seria la versió castellana feta com és sabut sobre la catalana d'Antoni Canals.

39. *Loc. cit.*, 172. Potser el text no era castellà sinó aragonès.

40. *Loc. cit.*, 173. Potser en aragonès. Seria la segona part, avui perduda, de la *Grant crònica de Espanya* de Ferrandis d'Herèdia?

41. *Loc. cit.*, 174. Probablement en aragonès i potser també d'influència herediana.

42. *Loc. cit.*, 175. És sens dubte la segona part de la *Crònica de los Conqueridores* de Ferrandis d'Herèdia.

43. *Loc. cit.*, 176. Evidentment és la tercera part de la *Grant crònica* de Ferrandis d'Herèdia.

44. *Loc. cit.*, 177. Probablement també de procedència herediana.

45. *Loc. cit.*, 180.

46. *Loc. cit.*, 181. És trata d'una història de la primera croada o bé d'una cançó de gesta del cicle de les croades.

47. *Loc. cit.*, 185. Possiblement rebut a través de la neboda del rei, la infanta Joana, comtessa de Foix.

48. *Loc. cit.*, 192. És sens dubte la *Historia Scholastica* de Pere Comèstor, anomenat «el mestre de les històries», que serví de base a algunes cròniques universals catalanes.

49. *Loc. cit.*, 201.

50. *Loc. cit.*, 206. Potser es tracta del *Roman de Troie*.

51. *Loc. cit.*, 208.

cròniques del rey de França en francès,⁵⁵ una altra *Vida del sanct rey En Jacme* en llatí,⁵⁶ un *Vincent historial* (o sigui el *Speculum historiale*) en llatí,⁵⁷ unes *Cròniques abreuujades del rey d'Aragó e de França* en llatí,⁵⁸ unes *Cròniques del rey d'Aragó* en aragonès,⁵⁹ un *Justí* en romanç (evidentment en català),⁶⁰ un *Nembrot* en llatí,⁶¹ una *Vida de sent Vindaleix* en llatí,⁶² una *Història de nostre Senyor* en llatí,⁶³ un *Marco Polo* en romanç (sense cap dubte en català),⁶⁴ *Cligès* en francès,⁶⁵ *Historia de Hércules* en aragonès,⁶⁶ un llibre sobre el *Passatge d'Ultramar* en francès,⁶⁷ un *Juli Cèsar* en francès,⁶⁸ una enigmàtica *Genealogia d'Adam*,⁶⁹ i finalment unes *Vides d'alguns sants hòmens* en llatí.⁷⁰

Era, però, natural que un home tan amant dels llibres d'història volgués també ell fer d'historiador. L'exemple del seu pare, redactant amb la cooperació dels seus secretaris la seva crònica personal, i el del seu avantpassat Jaume I — el sant rei En Jacme⁷¹ — que havia deixat també la seva, la qual el rei Pere s'havia preocupat de fer-li llegir, com

52. *Loc. cit.*, 214. Es tracta sense dubte de la *Crònica de Morea* o de la *Crònica de los Emperadores* de Ferrandis d'Herèdia.

53. *Loc. cit.*, 216.

54. *Loc. cit.*, 228. Vegeu la nostra nota 46.

55. *Loc. cit.*, 229.

56. *Loc. cit.*, 237. Vegeu la nostra nota 24.

57. *Loc. cit.*, 243.

58. *Loc. cit.*, 245. Sembla tenir alguna relació amb un text el contingut del qual correspon a aquest títol, escrit per fra Jaume Domènec el 1379 i destinat al futur Joan I. Aquest text ens ha pervingut en el ms. 246 de la Biblioteca de Catalunya.

59. *Loc. cit.*, 246. És sens dubte la versió aragonesa de la mal anomenada crònica de Sant Joan de la Penya.

60. *Loc. cit.*, 254. Seria la traducció encarregada a fra Arnau Simó?

61. *Loc. cit.*, 263.

62. *Loc. cit.*, 264.

63. *Loc. cit.*, 265.

64. *Loc. cit.*, 269.

65. *Loc. cit.*, 281. L'inventari dona *Erech* com a títol del llibre, però en transcriure'n l'incipit diu que era «Cil qui fests d'Erech», mots que corresponen al començament del primer vers de *Cligès* de Chrétien de Troyes: «Cil qui fist d'Erec et d'Enide». Sens dubte l'escrivà, a la vista del nom d'Erec al primer vers, va creure que el llibre contenia el poema que narrava les seves aventures.

66. *Loc. cit.*, 288.

67. *Loc. cit.*, 1050. Era un gros llibre en pergami contenint sens dubte una relació en prosa o en vers sobre alguna croada, probablement la primera.

68. *Loc. cit.*, 1539.

69. *Loc. cit.*, 2035.

70. *Loc. cit.*, 2107. Com haurà observat el lector, d'acord amb la mentalitat de l'època hem considerat textos d'història les cançons de gesta i els relatius a la «matèria de Bretanya», així com les paràfrasis bíbliques d'intenció possiblement historiogràfica, però no la mateixa Bíblia.

71. El rei Martí l'anomena sempre d'aquesta manera; també ho fa la *Crònica dels reys d'Aragó e comtes de Barcelona*, redactada per ordre del seu pare Pere III; en canvi aquest en la seva crònica personal no l'anomena mai així.

hem vist, quan Martí tenia tot just setze anys i que en la seva versió llatina figurava en doble exemplar a la biblioteca d'aquest, havien de temptar-lo a fer una tasca semblant. Els documents ens diuen que el nostre rei es preocupava a mitjan 1398 per aplegar la màxima informació possible «per manera que pugam continuar nostres cròniques»; els seus col·laboradors, segons aquells documents, eren el Cardenal de Catània i Joan Olesa, escrivà de ració del regne de Sicília;⁷² i la part de la crònica que pogués estar ja enllestida es devia referir als episodis sicilians més primerencs de la vida de Martí.

No sabem quina sort tingueren aquests propòsits historiogràfics, però no sembla que aquesta projectada crònica hagi pervingut fins a nosaltres. Potser no arribà a ésser redactada definitivament; potser no havia de consistir més que en el capítol corresponent al rei Martí d'alguna de les moltes genealogies dels nostres comtes-reis que foren escrites al final del segle XIV i començament del XV, i que generalment s'inspiraven en la mal anomenada Crònica Finatesa o pretenien de continuar-la; potser, si fou una crònica extensa, se'n conserva algun rès en textos posteriors, i en tal cas cal pensar especialment en Tomic i en Carbonell, que dediquen força atenció als fets de Martí a Sicília durant els anys anteriors al seu accés a la dignitat reial.

El que sabem del cert és que Martí infongué sovint característiques historiogràfiques a textos que essencialment no eren destinats a posseir-les. Així s'esdevé amb el seu meravellós *Breviari* o *Llibre d'hores*, executat vers 1398-1400, en el calendari del qual són indicats els òbits de tretze personatges de la família reial, des de Pere *el Catòlic* fins a Joan I (1213 a 1396), no solament amb el dia i mes de la defunció, cosa suficient per a les finalitats litúrgiques, sinó posant-hi també l'any, el lloc de la mort i l'indret de l'enterrament, i afegint-hi excepcionalment alguna altra circumstància,⁷³ la qual cosa ens revela una evident intenció historiogràfica.

La introducció d'elements historiogràfics és molt més important encara en un text d'un altre gènere — l'oratori — que és una de les obres cabdals del rei Martí: ens referim al famós discurs o proposició que pronuncià a les corts de Perpinyà del 1406. Les al·lusions històriques hi pullulen, des de les que corresponen a autors o figures de l'antiguitat, com Seduli, Ovidi, Suetoni, Homer, Valeri Màxim, Ciceró, Josuè, sant

72. RUBIÓ, *op. cit.*, docs. ccccxlix i ccccl. El cardenal de Catània era Pere Serra, creat cardenal per Benet XIII el 1397. El rei li demana «tot quant vós tenets e hajats fet e encare us recort dels fets que nós havem fets en Sicília»; Serra fou, doncs, redactor d'una part del text.

73. ÉMILE PICOT, *Catalogue des Livres de la Bibliothèque de M. le Baron de Rothschild*, III (París 1893). Hem d'agrair al senyor Pere Bohigas les informacions que ha tingut la gentilesa de donar-nos sobre aquest calendari.

Lluc, sant Joan evangelista, Virgili, la reina de Saba, Salomó, Títus Livi, Sallusti, Trogu Pompeu, Eutropi, Pau Orosi, Juli Frontí, Justí, Lucà, sant Felip apòstol, Jeremies, Abraham, Teodosi i Juli Cèsar, fins a les relatives als avantpassats del rei, o a ell mateix, o a llurs súbdits de més anomenada, com Pere *el Gran*, Roger de Llúria, Jaume II, Bernat de Cabrera, Bernat de Boixadors, Benet XIII, «el sant rei En Jacme», Pere *el Cerimoniós*, Ramon Berenguer IV, el comte Girard I de Rosselló i Alfons *el Benigne*, així com a d'altres personatges destacats de diverses èpoques, com el rei Robert de Nàpols, sant Lluís de Tolosa i Godofré de Billó.⁷⁴ Les seves fonts són l'Escriptura, el *Valeri Màxim*, la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* o algun text que s'hi relacionava estretament, la perduda crònica d'Alfons *el Benigne* reflectida en la de Pere *el Cerimoniós*, aquesta mateixa darrera crònica, el *Godofré de Biló* que trobem entre els llibres del rei, i possiblement Seduli, Ovidi, Suetoni, Ciceró, Virgili, el *Libre dels feyts* o la seva versió llatina de Pere Marsili, i la crònica de Bernat Desclot.⁷⁵

En una altra peça oratòria del rei Martí, molt menys important, podem trobar també al·lusions històriques: és el discurs pronunciat a les corts de Barcelona el 26 d'octubre del 1408. Les fonts en aquest cas serien també les cròniques del *Benigne* i el *Cerimoniós*, i el *Valeri Màxim*.⁷⁶

En fi, en un altre gènere, encara — l'epistolar —, veiem com el rei Martí fa notables incursions en el camp de la història. Naturalment que ací resulta ben sovint difícil de fer la part del rei i la dels seus auxiliars o secretaris, sobretot quan algun d'aquests com Guillem Fonç apareix gairebé sempre que la lletra reial conté extenses disquisicions de caràcter històric. Creuríem, però, que en les lletres, com en les cròniques d'inspiració reial (les de Jaume I i Pere III), cal pensar en una efectiva col·laboració d'autor material i d'inspirador, i que, per tant, el mèrit i la intervenció de l'un no ha d'eclipsar els de l'altre.

En l'aspecte que ara tractem haurem de recordar la bella lletra adreçada pel rei el primer d'agost del 1397 al seu cosí, el comte d'Urgell, interessant-se per la salut de la muller d'aquest i afegint a l'exemple, que el comte havia retret, de l'amor d'Orfeu envers la seva amada, el de Tiberi Grac envers Cornèlia.⁷⁷ Hem de referir-nos també a les al·lusions que fa Martí en una lletra als prohoms de València del 9 de novembre d'aquell mateix any, a un fet de la vida de sant Paulí de Nola, a episodis de la

74. RICARD ALBERT i JOAN GASSIOT, *Parlamentés a les Corts Catalanes* (Barcelona, ENC, 1928), 58 ss.

75. Per a les indicacions de fonts, vegeu *loc. cit.*, 260 ss.

76. *Loc. cit.*, 74 ss.

77. RUBIÓ, *op. cit.*, doc. cccxxxvi.

segona guerra púnica, i a Curci i Marc Atili.⁷⁸ De sis dies més tard, encara, és una lletra on recorda l'heroisme de Muci Escèvola i la batalla de les Termòpiles, atribuint-la als romans en comptes dels grecs. La font en tots tres casos hauria estat el *Valeri Màxim*.⁷⁹

Com a colofó del present estudi voldríem donar la transcripció d'una magnífica lletra inèdita i quasi desconeguda que Martí, encara duc de Montblanc, adreçà el 22 de setembre de 1392 al seu germà, el rei Joan, des de Sicília. El secretari col·laborador és també Guillem Ponç, però ací creuríem que la seva intervenció és menys important que en les tres lletres de cinc anys després que acabem d'esmentar. En aquestes les al·lusions històriques ho són a fets de l'antiguitat clàssica que sembla ésser l'especialitat del dit secretari. En la lletra del 1392 les referències són totes a esdeveniments de la història medieval catalana vers la qual creiem veure una més marcada inclinació personal de Martí, el qual, i per aquesta raó, devia ésser també responsable dels principals passatges del famós discurs a les corts de Perpinyà del 1406 i de les notes històriques del *Breviari*.

En la dita lletra el duc intenta d'excitar el sentit de la responsabilitat del seu descurat germà en relació amb el projecte d'expedició contra els rebels de Sardenya, projecte que no va arribar a convertir-se en realitat. Martí rememora les proeses dels comuns avantpassats, des de Ramon Berenguer IV fins al mateix pare d'ambdós, Pere III, i fa un bell elogi de la fidelitat dels catalans als sobirans del Casal de Barcelona. La seva font historiogràfica és, sens dubte, la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona* o un text relacionat amb ella.⁸⁰

Vet ací el text d'aquesta esplèndida peça literària:

Molt excellent príncep e senyor, frare e senyor meu molt car :

Per letres de molts servidors e amichs meus de vostre regne, he sabuda la gloriosa e molt loable empresa per vós, senyor, feta, en passar en lo regne de Sardenya per recobrar e reintegrar aquell a vostra senyoria, la major partida del qual és estat per lonch temps per tirania separat de vostra reyal corona. E jassia, molt excellent senyor, yo raonablement degués ésser meravellat que per vostra senyoria no'u haja sabut primer, emperò, creent que per aquella ne seré certificat ab major solemnitat e que entretant lo vostre enteniment és divertit o girat en expedició del dit passatge, cessa a mi la causa de ad-

78. *Loc. cit.*, doc. cccxxxvii. Es tracta de Meci Curci i de Marc Atili Règul.

79. JORDI RUBIÓ, *Guillem Ponç, secretari del rei Martí, contemporani de Bernat Metge*, ER, IX (1961), 77. Cal excloure naturalment de l'atribució de fonts el fet de la vida de sant Paulí de Nola.

80. Arxiu de la Catedral de Barcelona, C. 6-19. JOSEP OLIVERAS I CAMINAL, *Archiu Capítular de la Santa Iglésia Catedral de Barcelona: Cartas reales* (Barcelona 1946), núm. 372.

miració. E lexant, senyor, totes aquestes coses e retornant al punt del negoci, reduesch a vostra gran senyoria com yo l'altre jorn, passant devant Aristany⁸¹ e veent gran partida de la costa de Sardenya, li fiu saber que volguera haver feta torta en mon benaventurat passatge, de .cc. millers o més, e que la dita terra no hagués vista, imaginant-me que tan trista e tan fàcilment subjugabla cosa haja tengut empatxat semblant regne a vostra senyoria. Per la qual cosa, e per moltes altres rahons que esplicar no cal, vós no devets tollerar ni soferir que lo dit regne sia per micer Brancha⁸² axí malvadament detengut, mas en recobrar aquell fer vostre esforç, recordant vós com vostres antichs e successivament predecessors han fetes grans conquestes e molts bons e assenyalats fets, dignes de gran memòria.

E si vostra senyoria considera lo començament de son regne quin era, si's vol per la part d'Aragó, si's vol per la part del comte de Barcelona, e ara quin e qual és, pot veura clarament que sos predecessors lo han granment augmentat e crescut. Car, axí com sab bé vostra senyoria, lo comte En Ramon Berenguer qui prè la reyna d'Aragó per muller, augmentà vostra casa, ço és, que conquistà e anadí a la corona les ciutats de Tortosa e de Leyda, e les viles de Ffraga, de Miravet e de Ciurana, e tota la muntanya de Prades e molts altres castells e forces en ribera de Ebra. Après, lo rey N'Amfós, son fill, qui fou lo primer rey d'Aragó e comte de Barcelona, anadí a la corona los comtats de Rosselló e de Pallars. Despuys, successivament, vengué lo rey En Pere, qui prè e conquistà Castellhabib e Adamurç, e lo castell de Calatrava e altres castells molts. E après succehí lo sant rey En Jachme, qui conquerí los regnes de Mallorques, e de Valence e de Múrcia. Après lo qual vengué lo rey En Pere, son fill segon, qui passà al Coll e puy vench en aquest regne e foragitant-hic lo rey Karles de Nàpols, qui poderosament lo senyorejaba, subjugà tot lo dit regne e'l posà sots sa obediència; lo qual lexà despuys a son fill lo rey En Jachme, qui despuys fou rey d'Aragó. Après, senyor, vengué lo rey N'Amfós, fill del dit rey En Pere, qui conquistà e applicà a la corona Menorques. Per mort del qual, lo dit rey En Jachme tornà aquí. E après del dit rey En Jachme, succehí lo rey N'Amfós, vostre avi e meu, qui conquistà lo regne de Sardenya. Après mort del qual, succehí lo senyor rey En Pere, pare vostre e meu, lo qual retornà a la casa d'Aragó lo regne de Mallorques e los comtats de Rosselló e de Cerdanya, e recobrà lo regne de Sardenya, on personalment passà. Qui jaquí a vós, senyor, e en vostre poder, lo dit micer Brancha, lo qual, sots certa forma e avinença de pau, vós havets deliurat,⁸³ qui'us ha feta en vostre regiment la inobediència que sabets.

E devets pensar e imaginar, senyor, que yo no'us allech fets de estranys, mas d'aquells tant solament dels quals vós sòts axit e los quals vós, per tot vostre poder, devets imitar, e, tant com en vós és, créxer e augmentar

81. Oristano, a la costa occidental de Sardenya. Martí devia passar-hi relativament a la vora pel març de 1392 en anar de Port Fangós a Tràpani.

82. Brancaleone d'Òria que se sublevà el 1391.

83. Havia estat alliberat el 1390.

vostre regne, e vostre nom estendra per totes aquelles parts que pugats, axí com han fet vostres predecessors sobredits.

E puch-vos dir, certament, que Déus, per sa divinal potència, vos ha dotat e heretat de tals e tan naturals vassalls, que sobre tots los del món ne podets dignament portar corona; e, anant ab ells per qualsevol part del món, ne romandrets acompanyat, servit e honrat molt altament. E d'açò són eximpli los demunt nomenats vostres predecessors, qui ab ells han fetes les conquestes sobre dites, e yo, lo qual han axí altament servit en la recuperació e conquesta d'aquest regne aquells qui ab mi hic són venguts, com si fos lur senyor natural. E si a mi, senyor, han fet tan gran e tan alt servey,⁸⁴ quant més, senyor, podets pensar que serviran a vós, qui sóts lur rey, príncep e senyor. Per què, senyor, excitats e movets vostra potència, car jamés en vostra casa no hac tan gran senyor com vós sóts, per tal car vostres predecessors dits damunt, quascun de grau en grau, la han augmentada. E jassia per haver Sardenya vós no façats vera conquesta, mas recuperació, emperò diu-se vulgarment que no és menor virtut defendra e sostenir la cosa gonyada que conquerer-la.

E siats cert, senyor, que totes aquestes encontrades, axí de Lavant com de Migjorn, e axí christians com serrahins, estan fort torbats e en gran racel de vostra benaventurada armada. E tanta és la paor que ells ne han, recordant-se dels gran fets que'ls vostres e meus predecessors hic han fets en temps passats, que abans lo hauríets vós conquest ab sotil poder que altre senyor ab gran.

Los barons e'ls pobles d'aquesta illa, senyor, han gran goig de vostra benaventurat passatge e mostrar-vos-ho-han per obra quant a Déu plàcia que vós siats en lo regne de Sardenya, car ab mi ensemps, qui a vostra senyoria compliré, Déu volent, la oferta que li he feta, vos faran tal ajuda que vós vos en deurets rahanablement tener per servit.

E de res al món, senyor, que vós sobre aquest sant passatge hajats a fer, no demanets de persona alcuna consell, mas ajuda tant solament. E vage-us lo cor, senyor, que havets jurat e promès ab tan gran solemnitat, car si cas era, ço que Déus no vulla, que vós vostra benaventurada empresa no menàssets a execució deguda, axí com de complir-la vos seguirà gran glòria, laor, profit e fama, vos seguiria en no complir-la lo contrari, part que'n sortiria parlament a aquells qui de vostre bé avenir se dolen.

Senyor: bé creech recorden a vostra senyoria les paraules que'm tramesés a dir per lo comte d'Agosta,⁸⁵ ço és, que'm gardàs què faria en posar vostre reyal estandart, com seria cosa molt vergonyosa si ma empresa no era per mi a deguda execució portada. Per les quals paraules, senyor, yo fuy molt animat en cuytar més ma empresa veent que lo consell que vós, senyor, me dàvets era molt sant e bo, e tal com se pertanyia de vós, senyor. E per tal car he entès, senyor, que vós havets posat vostre benaventurat estandart, vos

84. L'entusiasme i la combativitat amb què els catalans l'ajudaren en la recuperació de Sicília semblen haver-lo impressionat profundament perquè també els dedica un extens i bell passatge del discurs de Perpinyà del 1406. Vegeu RICARD ALBERT i JOAN GASSIOT, *op. cit.*, 65 s.

85. Guillem Ramon de Montcada.

supplich que lo consell que donàs a mi prengats a vós metex, e menets a deguda execució vostra empresa, la qual nostre senyor Déus faça venir a aquella bona conclusió desijada per vostra senyoria, la qual nostre senyor Déus mantenga per lonch temps ab exalçament de sa gran corona e ab victoriosa honor de tots sos enamichs.

Scrit en Catània, sots mon segell secret, a .XXII. dies de setembre del any .M.CCC.LXXXX. dos.

Al dors; Dominus dux mandavit Guilelmo Poncii.

Resumint, hem de concloure que, per inducció del seu pare i per pròpia inclinació, el rei Martí es familiaritzà notablement amb la història, tant la catalana com la forastera, tant la sagrada i eclesiàstica com la profana, tant la de l'antiguitat com la dels temps més immediats als seus. Que des dels setze anys (1371) el trobem interessat pels textos historiogràfics, però que el període de major afecció del rei per les qüestions històriques és el dels anys 1386-1408; l'absència de testimonis en tal sentit en data posterior a aquesta darrera deu tenir explicació en la mala salut i en la senilitat prematura de Martí durant els darrers mesos de la seva vida. Hem de concloure també que, quant a l'activitat del mateix rei com a historiògraf, sembla desenvolupar-se en el període 1392-1408, i que les peces més importants, entre les degudes a la seva inspiració, són la lletra que acabem de transcriure i la proposició a les corts de Perpinyà del 1406.

Per tot el que precedeix, ens sembla que, en fer la història de la nostra historiografia, hom no pot oblidar la personalitat del darrer rei del Casal de Barcelona.

MIGUEL COLL I ALENTORN

Institut d'Estudis Catalans.